

wizji tekstowo-lokalnych przeprowadzanych wielokrotnie nawet na tym samym miejscu historycznych, kulturowych oraz literackich zdarzeń. Żakiewicz niczego z przeszłości nie wykreśla, analizuje własne doświadczenia i własne ograniczenia, by przekroczyć naturę w imię zachowania ciągłości wielokulturowego dziedzictwa, by powiedzieć o sensie sztuki, której zadaniem głównym niezmiennie pozostaje doprowadzanie do progu tajemnicy, do swego rodzaju plus nieskończoności.

Rosja, Rosja... Zbigniewa Żakiewicza jest dla mnie książką niezwykłą i na pewno na zawsze taką pozostanie. Moje przekonanie bierze się nie tylko z sentymentu, jakim niezmiennie darzę Jego pisarstwo, ale także ze wspomnień związanych z wykładami Mistrza i czasem studiów oraz wspólnej pracy na Uniwersytecie Gdańskim. Wzmacnia je podziw dla intelektualnej elegancji Autora, „prostej jak podanie dłoni”, zdolnej pokonywać wszelkie sztuczne granice w imię dziejowej solidarności, dla której nieistotne okazują się podziały polityczne i narodowe uprzedzenia. Dla mnie, dla moich studentów oraz dla przyszłych pokoleń rusycystów *Rosja, Rosja...* będzie wiecznie żywą zaczarowaną fontanną, źródłem słowa, z którego Puszkina i Bunin byłiby jednakowo dumni. „Wielka literatura – napisze Autor *Tryptyku wileńskiego* – zabija swego twórcę, w perspektywie czasu ginie człowiek, ale pozostaje jego dzieło, już wyzwolone z ograniczeń czasu, przypadkowości chwili, której podlega człowiek żyjący” (s. 70). I wszystko wskazuje na to, że ten okrutny, ale zarazem wspaniały los, gdy traci się siebie, by istnieć w wieczności, spotka także Zbigniewa Żakiewicza.

Grzegorz Ojcewicz

Iwona Anna Ndiaye, *Hipertrofia tęsknoty za utraconym domem w poezji emigrantów rosyjskich „pierwszej fali”*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2008, ss. 320.

Przed trzema laty ukazała się – od dawna oczekiwana zwłaszcza w polskim środowisku rusycystycznym – antologia liryki kobiecej „pierwszej fali” rosyjskiej emigracji *Poetycka Atlantyda*, którą przygotowała do druku Iwona Anna Ndiaye¹. Ta licząca 429 stron monografia zawierała we *Wstępie* syntetyczne

¹ Zob. np. moją recenzję: I.A. Ndiaye, *Poetycka Atlantyda. Antologia liryki kobiecej „pierwszej fali” rosyjskiej emigracji*, Olsztyn 2006, ss. 430, „Slavia Orientalis” 2007, nr 1, s. 129–132.

rozpoznanie tematu rosyjskiej literatury emigracyjnej „pierwszej fali” i zapowiadała nowy jakościowy skok w badaniach nad twórczością najwybitniejszych pisarzy, przedstawicieli Rosjan-uchodźców po 1917 r.

Skok ten dokonał się wkrótce, w następnej obszernej monografii zatytułowanej *Hipertrofia tęsknoty za utraconym domem w poezji emigrantów rosyjskich „pierwszej fali”*. Opinię wydawniczą napisała dr hab. Anna Bednarczyk, prof. Uniwersytetu Łódzkiego, łącząca w sobie doskonale szerokie kompetencje literaturoznawcze z kompetencjami translologicznymi, zapewniając w ten sposób książce solidny ogląd i rzetelną ocenę.

Hipertrofia tęsknoty... wieńczy bardzo udanie okres wieloletnich poszukiwań przez Iwonę Annę Ndiaye własnej odpowiedzi na pytanie o miejsce i rolę toposu domu w dorobku literackim wybranych – z konieczności – twórców, przy czym sięgnęła ona po nazwiska niezwykle znaczące i charakterystyczne w dziejach literatury rosyjskiej, eksponując status pisarski takich indywidualności, jak Marina Cwietajewa, Władimir Nabokow i Iwan Bunin. Tym samym na podstawie ich biografii i dokonań twórczych mogła sformułować pewne uniwersalne prawdy o losie pisarzy im podobnych.

Monografia składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, wyboru bibliograficznego, streszczenia w języku rosyjskim, spisu rysunków i zestawień oraz indeksu osób. Rozdział pierwszy, *Topos domu w tradycji literackiej*, został podzielony na trzy podrozdziały, jak: 1. *Antropologiczna i literacka semiotyka domu*, 2. *Dom pojmowany współcześnie – tradycja i jej wykorzenianie*, 3. *Dom w literaturze rosyjskiej – rys historyczny*. Taki układ pozwolił Autorce na przejrzyste i precyzyjne zarysowanie problemu, w którym aspekty antropologiczne i semiotyczne górują nad innymi. Badaczka umiejętnie łączy przeszłość z teraźniejszością, akcentując zwłaszcza współczesny status domu, pisze o skutkach naturalnych przemian w sferze społeczno-obyczajowej i stopniowej utracie niektórych tradycyjnych pierwiastków kojarzonych odruchowo z domem oraz jego otoczeniem, do jakich byli szczególnie przywiązani rosyjscy emigranci „pierwszej fali”. Omówienie w dwóch pierwszych podrozdziałach kwestii zasadniczych dla dalszych, bardziej szczegółowych analiz, umożliwiło Autorce zajęcie się problematyką domu, szeroko i od dawna obecną w literaturze rosyjskiej, lecz nie rozpatrywaną w łącznym aspekcie semiotyczno-antropologicznym w tak znacznym zakresie.

Na podstawie dokonanego rozpoznania Autorka przechodzi następnie w rozdziale drugim do zarysowania fenomenu emigracji rosyjskiej przez erudycyjną dyskusję nad kwestiami nazewniczymi (podrozdział pierwszy), zjawiskiem „pierwszej fali” (podrozdział drugi) i misją literatury emigracyjnej, do której przyznawali się uciekinierzy z Rosji po roku 1917 i z którą się utożsamiali (podrozdział

trzeci). Trzeba zaznaczyć, że bardzo słusznie zaakcentowano w opracowaniu świadomą potrzebę emigrantów zachowania w środowiskach emigracyjnych pamięci o prawdziwej Rosji, tj. Rosji za panowania cara, Rosji sprzed przewrotu październikowego, tej Rosji, która była – w ich mniemaniu – nosicielką rzeczywistych wartości narodowych. Otrzymaliśmy w konsekwencji bogatą i ciekawą panoramę spraw oraz osób, której znajomość okazuje się konieczna dla zrozumienia specyfiki losów rosyjskich emigrantów „pierwszej fali” w Europie i poza nią.

Rozdział trzeci, *Emigracja a przestrzeń egzystencjalna*, stanowi już głęboki ingres w istotę problemu badawczego ujętego w tytule monografii. W podrozdziale pierwszym Autorka omawia zagadnienie eksterytorialności w zderzeniu ze świadomością twórczą, w podrozdziale drugim przedstawia rozważania natury translologicznej o statusie bilingwizmu w poezji, wreszcie w podrozdziale trzecim nawiązuje do tematyki emigracyjnej, wiążąc ją z szerokim tłem interkulturowości. Dzięki takiemu ujęciu problemu hipertrofia tęsknoty za utraconym domem staje się nie tylko zjawiskiem lokalnym, ograniczonym do bólu emigrantów rosyjskich, ale także nabiera wymiaru ogólnoludzkiego, powszechnego i da się bez trudu zaobserwować również w innych kulturach, innym piśmiennictwie artystycznym, innych utworach literackich. Po raz pierwszy w opracowaniach tego typu z taką dociekliwością i przekonaniem została zarysowana zależność recepcji dzieł pisarza od jego wielojęzyczności artystycznej lub jej braku. Nie bez znaczenia w tworzeniu przestrzeni egzystencjalnej twórców-emigrantów, co podkreśla Autorka, okazał się także ich wiek biologiczny i poglądy na naturę kreacji słownej.

Rozdział czwarty, *Poeci bezdomni?*, ma między innymi za zadanie zilustrowanie zaprezentowanych w poprzednich rozdziałach tez na przykładzie dokonań twórczych wybranych, ale charakterystycznych i istotnych postaci w dziejach literatury rosyjskiej (a w odniesieniu do Nabokowa – i amerykańskiej), jak Marina Cwietajewa, Władimir Nabokow i Iwan Bunin; odpowiednio: podrozdział pierwszy: *Duchowa entropia domu Mariny Cwietajewej*, podrozdział drugi: *Nabokowa powrót do domu dzieciństwa*, podrozdział trzeci: *Buninowska apoteoza bezdomności*. Znak zapytania umieszczony przez Autorkę w tytule rozdziału nie jest dziełem przypadku, lecz świadomym zabiegiem otwierającym interkulturową dyskusję nad istotą bezdomności i przeniesieniem punktu ciężkości z bezdomności zewnętrznej, fizycznej, związanej z brakiem domu, na bezdomność wewnętrzną, psychiczną, związaną z brakiem zrozumienia dla własnej twórczości i pustką recepcyjną.

Rozdział piąty, *Tęsknota za utraconym domem w poetyckich konkretyzacjach*, znajduje realizację w kolejnych trzech podrozdziałach: 1. *Dom – schronienie*, 2. *Dom rodzinny*, 3. *Dom – Ojczyzna*. Trzy punkty odniesienia wpisują się w tradycyjne i najcenniejsze symbole związane z domem. Wyeksponowanie

tych symboli, wskazanie ich dominującego miejsca i roli w emigracyjnej rzeczywistości Rosjan należących do „pierwszej fali”, a także twórczości poetyckiej poetów-emigrantów zamyka rozważania Autorki o nierzadko przerysowanym ekspresywnie i emocjonalnie stosunku piszących do własnej ojczyzny i związanych z nią wspomnień.

Bibliografia, chociaż sporządzona na zasadzie wyboru, okazała się zbiorem bardzo cennych i ważnych prac o rosyjskiej emigracji. Zawiera ona rozmaite wykazy mocno związane z monografią, jak dane o antologiach, tomikach zbiorowych i almanachach emigracyjnych (opublikowanych w języku rosyjskim i polskim), informacje o encyklopediach, słownikach, informatorach i materiałach biobibliograficznych tematycznie korespondujących z książką (źródła – również w języku rosyjskim i polskim), publikacje na temat domu w ujęciu literaturoznawczym, antropologicznym oraz kulturowym (ponownie zestawienia rosyjsko- i polskojęzyczne), wreszcie – świetnie dobrane materiały źródłowe o twórczości Mariny Cwietajewej, Władimira Nabokowa i Iwana Bunina. Integralną częścią monografii są także oryginalne rysunki, zwłaszcza ilustrujące przenicowania terytorialno-duchowe w relacjach geograficznych (Rosja~Emigracja, Rosja~Emigracja~Nowa Kultura), a także personalnych (Cwietajewa, Nabokow, Bunin). Pozwalają one na jeszcze lepsze uzmysłowienie sobie autorskich wizji zmian, jakie dokonywały się w biografach twórców pod wpływem przebywania na uchodźstwie. Staranny *Indeks osób* zamyka to ze wszech miar wartościowe dzieło. Jest ono w Polsce najnowszym, najpełniejszym i ze znanstwem napisanym kompendium literaturoznawczym, które ukazuje „dom” jako jeden z najważniejszych obrazów topicznych w odniesieniu do całej rosyjskiej literatury emigracyjnej „pierwszej fali”.

Grzegorz Ojcewicz